# КОСМІЧНА ХАЛЕПА КАПІТАНА НЕБРЕХИ

Гумористична повість

Свого часу ви могли помітити загальнолюдську ваду — нестримне тяжіння до книжкових шаф і полиць. Особливо до чужих. Ви ревно їх оглядаєте (чи не натрапили на хатню бібліотеку, багатшу за вашу?), пестите очима яскраві палітурки, з любов’ю гортаєте випрасовані друкарськими машинами сторінки, розглядаєте малюнки і жваво устряваєте з хазяїном у типову серед книголюбів розмову:

— Оця книженція у мене теж є — п’ять разів перечитував… А цієї нема… Цікава, мабуть?

І хазяїн, щасливий з того, що має книгу, якої не маєте ви, рекламує свій скарб, мов найдосвідченіший критик:

— Ще б пак — самі тобі шпигуни і диверсанти!

Хай би не рекламував! Адже віднині ця книжка вже не стоятиме на його полиці. Тепер вона ховатиметься певний час насподі вашої власної книжкової шафи, аж поки не мине десятирічний строк кримінального переслідування, передбачений законами карного кодексу.

Однак я щось не пригадую жодного випадку, щоб крадіжка книги у приватної особи кваліфікувалася як карний злочин. У такій ситуації ніхто не б’є на сполох і не репетує в кімнаті дільничного уповноваженого:

— Вкрали!

А сумовито зітхає:

— Зачитали…

Воно й зрозуміло. Адже якби книголюбів карали з усією суворістю карного кодексу, у в’язницях ниділа б переважна частина людства. Жах — стільки людей подалися у злочинці! І впала б на наші освічені голови ганьба і сором перед мудрими очима космічних братів по розуму! Саме тому, щоб запобігти цьому принизливому лихові, по всій земній кулі книжки не крадуть, а зачитують. Інакше ніяк було б не уникнути всепланетного морально-етичного занепаду і довічної ганьби на весь Чумацький Шлях.

Правда, завдяки дивовижному винаходу літературно-художніх мікрокристалів фатальна приреченість людства вже не видається такою загрозливою. Потреба красти просто відпала. Тепер хазяїн сам, мало не силоміць, сипоне до кишені щедру жменю світової класики, мов жменю соняшникового насіння — кристали ж не мають ні палітурок, ні сторінок або малюнків. Навіть геніальні письменники ці нововинайдені кристали не полюбляють, бо ніде навіть нашкрябати зворушливого подарункового надпису…

Я недарма так докладно розглянув одну з хворобливих тенденцій у розвитку земної цивілізації, а також ті рішучі заходи, завдяки яким людство свідомо ліквідувало ганебну перспективу у своєму суспільному поступі. Як бачите, навіть буденні явища можуть іноді обернутися непоправним лихом, а найблагороднішa цивілізація деградувати до своєї протилежності. Були б тільки відповідні умови…

Та до останнього часу я не мав жодних конкретних доказів цієї сміливої гіпотези. Звідки мені було знати, що капітан далекого міжзоряного плавання Небреха своєю космічною практикою чудово довів мої наукові припущення ще тоді, коли я навіть не думав їх висувати?

Зараз я розповім, як це сталося.

Н. Е. ЗАТУЛИВУХО,

кандидат

небрехознавчих наук.

Розділ 1

## ПОЖОВКЛИЙ ПІРАТСЬКИЙ СУВІЙ

Готуючи біографічну довідку для "Дитячої енциклопедії" про галактичні звитяги міжзоряного вовка, я прибув до садиби капітана Небрехи, аби уточнити, де він бував, а де не бував. Самі знаєте: в тих анкетах питань доволі, ніби йдеться не про людину, а про новітню та ще й сумнівну гіпотезу. Словом, діло це не на хвилину і навіть не на день. А в мене нема такого відділу кадрів, який зробив би ту роботу. Тож мушу сам.

До того ж необхідно з’ясувати й деякі деталі астрономічного характеру. Зокрема, чудової субтропічної ночі звірити карту зоряного неба з оригіналом — чи не спалахнула десь наднова зірка і чи не згасла стара? Та й це ще не все. Давно помітив: на будь-якій мапі малюють самі зірки, а планетами нехтують. Хто ж, як не капітан Небреха, може підказати мені місцезнаходження планетних систем? Адже його знанням позаздрили б навіть упорядники зоряних каталогів. Я всерйоз побоювався, що деякі сузір’я вже встигли перейменувати. Скажімо, я напишу, що такого-то року капітан перебував у районі сузір’я Волопаса, аж раптом виявиться, що то вже не сузір’я Волопаса, а сузір’я Куцевола. Яка ж це буде енциклопедія?

Отож, усвідомлюючи і водночас жахаючись обсягу роботи, я поклав собі не хапатися відразу за папери, а почати свої відвідини з того, з чого починав завжди — грунтовного огляду бібліотеки капітана. Колись я принагідно вже згадував, що в книжковій колекції Небрехи було аж

1000 наукових праць, кожна з яких мала не менш як 1000 сторінок і важила до трьох кілограмів.

Так от, неквапом простую собі ретельно вивченим фарватером уздовж книжкових полиць, вочевидь переобтяжених грубезними фоліантами, і раз у раз незадоволено зиркаю в бік надто уважного господаря.

Зрозуміло, як і завше, капітан Небреха курить свою уславлену люльку і з притаманним йому терпінням очікує завершення мого традиційного вояжу. Сидить, упереджено пильнує круглими, мов у нашорошеного кота, очима за моїми навігаційними маневрами і вимахує, як степовий вітряк, руками. А все для чого? Аби за димовою завісою не прогавити ту небезпечну мить, коли я котрусь із полиць візьму на абордаж. Зрештою, він мав рацію — від такого відчайдуха, як я, усього можна чекати.

Згодом капітан Небреха слушно пригадував:

— Якби моя природжена пильність зрадила тоді хоч на мить, я вже наступної секунди не дорахувався б однієї, а то й двох інкунабул…

Атож, капітан Небреха вивчив мою лиху, підступну до книжок вдачу!

Та ця гра в неприховані схованки, мабуть, набридла йому, бо раптом з невтамованою іронією зауважив:

— Молодий чоловіче, не гайте часу, а краще відверто спитайте старого, де він ховає свої справжні космічно-букіністичні скарби. І тоді ще до вечора встигнете зняти копію з рідкісного навіть серед галактичних книгосховищ рукопису…

І капітан Небреха спокійно стартував з командорського крісла, а за мить, порипуючи протезом, пришвартувався до найбільшої полиці, що

аж угиналася під книжками. Там він розсунув важкенькі фоліанти і з-під самої стіни видобув пожовклий від часу сувій рукописний, надійно закоркований у прозору, але, безумовно, непроникну для шкідливої космічної радіації посудину. Недбало підкидаючи в руці той своєрідний термос, пояснив:

— Оце власноручний щоденник рісмарка Аль-Булька з далекої радіогалактики 3С-270. А "рісмарк", знайте, щось на зразок колишніх земних "перів", "серів", "донів" і різних там "фон-баронів"… Як бачите, рукопис навіки законсервовано, бо він такий старезний, що давно зотлів, і на свіжому повітрі від першого ж дотику розпорошиться.

Такого підступу я від Небрехи не чекав. Знайшов, що показувати! Ніби йому й справді нічим похвалитися! Капітан знову заховав рукопис під непробивну броню книжкової фортеці і мимохідь докинув:

— То була б величезна втрата для науки в масштабах Всесвіту, якби свого часу я полінувався прочитати теревені рісмарка Аль-Булька і перекласти їх на рідну мову…

— То ви маєте переклад? — запитав я, ще не зовсім вірячи у своє везіння.

— Авжеж, — відповів Небреха, висуваючи шухляду письмового стола і виймаючи звідти з півдюжини учнівських зошитів по дванадцять сторінок кожен. — Ось він — від першої літери і до останньої крапки. Якщо вам так цікаво…

Оце поталанило! Капітан Небреха щедрий на приємні несподіванки! Я гортав рукопис, мимоволі вчитуючись в окремі місця.

Але що це?

Та тут же викладено самий кримінал!.. Жорстокі напади!.. Бандитизм на міжзоряних трасах!.. Міжгалактичні війни!.. Ніби це не щоденник зоряного мандрівника, а підручник з космічної піратології!.. Чи ви це уявляєте?

Вир думок закружляв у моїй голові. Коли і як зустрівся капітан Небреха з космічними "джентльменами удачі"? Де звела їх віч-на-віч доля? Як захищався він від міжзоряних волоцюг? Чи знищив піратську каравелу під чорним клаптем з білими кістками? А може, його порятувала нелюдська сила вірною і незрадливого штурмана Азимута?

Ніби підслухавши мене, капітан повагом пояснив:

— Якби у тій небезпечній мандрівці не було на борту мого штурмана Азимута, навряд чи мав би честь познайомитися з вами… Це він виручив мене з радіогалактичної пастки, хоч завше було навпаки… Якби не надприродна здібність Азимута спати скільки завгодно і за будь-яких обставин, довелося б мені в найкращому випадку маскуватися під робота, аби вкінець не здичавіти..

Отже, штурман рятував капітана уві сні?

— Але я з втіхою згадую ті мандри, що ледве не скінчилися фатально, — продовжував капітан. Адже якби я з ними барився, то, можливо, і понині у страшному піратському полоні перебував би весь квіт наукової думки відомих сузір’їв та галактик… Але, щоб мати хоч елементарну уяву, про що йдеться, ліпше перегляньте щоденник…

Отакої!

Як не крути, а таки доведеться відмовитися від заманливої енциклопедичної праці. Проте немає лиха без добра. Як на мій погляд, космічна пригода куди цікавіша, ніж засушена традицією енциклопедична інформація.

А на закінчення хочу зробити одне важливе пояснення. Цього разу капітан Небреха розповів свою найдивовижнішу пригоду, так би мовити, не оптом, а вроздріб. А в перервах між його оповідями я переписував деякі уривки з того щоденника. Отак і вийшло у блокноті — то уривок з теревенів головкома піратів Аль-Булька, то шмат правдивої розповіді капітана Небрехи. Перечитав я записи і вирішив нічого не міняти, бо з такої мозаїки буде зрозуміліше, чому і як зустрілися два найбільші благодійники однієї з цивілізацій — знаменитий капітан Небреха і забутий головком Аль-Бульк.

## Розділ 2

## НЕБО КРИВАВИХ СОНЦЬ

З щоденника космічного пірата:

"16 терпня

2308 року реального історичного часу,

або 1 дня

року Першого умовного бортового часу.

Висока честь випала мені, відданому васалові Верховного Володаря планети Флібуста VII, сина наймудрішого із споконвіку мудрих монархів Флібуста VI, пра4-онука грізного засновника могутньої династії Флібустьєрів божественного Флібуста I. Мені виявлено, враховуючи мій скромний вік і досвід, неймовірне монарше довір’я і покладено на мої ще не змужнілі рамена суверенні у Всесвітньому безмежжі обов’язки Головного Коммодора (скорочено — головкома) Сотої поміжгалактичної армади, яка сьогодні вирушила на ювілейний пошук нових, суспільне корисних знань.

На сьогоднішній день з планети стартувало дев’яносто дев’ять армад.

Вісімдесят дві з них безслідно пропали у безмежному часі та просторі.

До рідних космодромів повернулися лише сімнадцять армад, але казкові скарби галактичних знань привезли лише три з них.

Три експедиції (Четверта, Тридцять Перша і Дев’яносто Третя) незмірно перевищили всі наші витрати у живій силі і бойовій техніці, фантастично збагативши Всепланетну схованку наук.

Четверта експедиція привезла схему і діючу модель нейтринного довічного двигуна.

Тридцять Перша — метод матрикації і практично необмеженого відтворення білкових і нуклеїнових сполук.

Дев’яносто Третя — принцип оновлення пристаркуватих клітин у живому організмі.

Завдяки цим вікопомним науково-технічним звершенням, наша планетарна цивілізація нині не потребує жодних енергетичних ресурсів, свідомо і успішно занедбала сільське господарство як харчову базу, а піддані Флібуста VII живуть довго, мов старезні дуби, і навіть ще більше.

Секрет нейтринного довічного двигуна ціною страхітливих підступів і облудних обіцянок здобув мій хитромудрий пра37-предок, Головний Коммодор Четвертої, достославний рісмарк Де Мон-д’Ємонвіль, відомий за прізвиськом Мертва Голова з Риб’ячими Очима.

Таємницю матрикації білкових речовин буквально видер у жорстокій різанині з тубільцями планети Громових Блискавок мій пра25-предок,

Головний Коммодор Тридцять Першої, достославний рісмарк Кор Сар, відомий за прізвиськом Тупа Сокира.

Кривавою і нещадною була сутичка зі страшенно розумними тисячолітніми мудрецями, що замешкали в самій гущавині Волосся Вероніки. Поверхня планети мудреців була густо вкрита кудлатими потворними радіоактивними грибами… У сліпучих спалахах вилущеної з електронних оболонок мертвої матерії гинули важкі смертоносні лайнери Дев’яносто Третьої армади…

Вона повернулася до бази метрополії у жахливо покаліченому поштовому човні з двома недобитими навігаторами, чорною труною головкома і скринею з безсмертям на борту.

Секретом безсмертя ціною власного життя заволодів і вкрив себе невмирущою славою мій пра9-предок, Головний Коммодор Дев’яносто Третьої, достославний рісмарк Мессір Мессер, відомий як Любко-Смертушко.

Три експедиції з дев’яноста дев’яти — це три найзапаморочливіші наукові успіхи в історії цивілізації за всі 2308 років реального історичного часу.

Саме тому наш Верховний Володар Флібуст VII, не роздумуючи, обрав на суверенну посаду Головного Коммодора Сотої не когось іншого, а мене, скромного за віком і досвідом рісмарка Аль-Булька, який ще жодним славним злочином не прославився.

Верховний Володар планети Флібуст VII проголосив:

— Сота експедиція вільного пошуку — це ювілейна естафета багатьох поколінь сміливих мисливців за знаннями. Героїчна історія нашої планети вчить: знання — рушій прогресу. Ось чому нащадки наших славних предків прийшли сьогодні до Вселенського храму

Космічних Знань на соту канонізацію. З усіх видатних кандидатів на суверенну посаду Головного Коммодора ми обрали названого брата нашого, сановного рісмарка Аль-Булька, бо він є щасливим носієм виняткових генетичних рис найбільших благодійників цивілізації, і в цьому ми вбачаємо запоруку його майбутніх наукових успіхів.

Залунала музика, вибухнули під склепінням храму заздоровні, вітальні слова, сповнені одвічної мудрості:

— До голови ще й булави!

— Хто знання має, той мур зламає!

— Наука не хвороба, літ не збавить!

— Вік живи — вік учись!

— Учись змолоду — пригодиться на старість!

І сьогодні, 6 терпня реального історичного часу, або 1 дня умовного бортового, я занотовую ці втішні для мене слова для моїх нащадків і родових спадкоємців.

В урочистий час стартувала армада. В той рідкісний час, що настає один раз на сто років: коли за правий обрій волохатим колом сідає Перше Світило, а з-за лівого обрію розпатланим страхітливим горбом здіймається Друге. У безхмарному, висушеному шаленим подихом Двох Сонць небі зависають сліпучі, блакитні ліхтарі сконцентрованої атмосферної енергії — могутні кулеві блискавки, що падають на планету громом далеких вибухів.

— Головкоме, або повертайся з новими знаннями, або я тебе й знати не захочу… — чую прощальні слова Флібуста VII, що, безсумнівно, увійдуть в усі історичні хроніки та шкільні хрестоматії".

Розділ 3

## ЗЕМНІ КЛОПОТИ

Невтомний на розповіді капітан Небреха вів далі:

— Уже другого дня після тих мандрів на випотрошену планету двоголових, де підпланетний світ аборигенів завис униз головою, я вивів мого вірного штурмана Азимута на трасу сонячного, завше святкового мережаного Хрещатика, аби він знову призвичаївся до нормального земного тяжіння.

Мені й самому в надрах оббілованої планети спочатку здавалося, що я теж ходжу по Землі униз головою. Розумієте, виробився своєрідний умовний рефлекс, згідно з яким вважалося б за нормальне, якби я крокував по хмарах догори ногами. До чого тільки не звикає людина! А що вже казати про Азимута…

Ідемо собі, і я нишком стежу, як хитає мого штурмана. Він ступав непевно, ніби ноги мав на шарнірах, які з’єднували не м’язи, а пасові приводи, і сердито бубонів:

— Не збагну, чого ви соромитеся, капітане? Може, вважаєте, що без милиць ніхто не помітить вашого каліцтва? Он які вихиляси виробляєте на своєму протезі — штовхаєтеся лівим бортом, і я двічі мало не впав під колеса автомобіля. Візьміть який-небудь патик…

— Це я штовхаюся? У тебе, мій юний друже, відмовив вестибулярний апарат, і ти втратив здатність вправно орієнтуватися в просторі. Твої сьогоденні штурманські знання надто сумнівні — невідомо, чи відповідають вони сучасному станові у шкіперському мистецтві…

Обурений Азимут закляк на місці.

То була слушна нагода спокійно посмакувати люлечкою. Я всівся на лаву під суцільним зеленим дахом каштанів, очікуючи, коли штурман прийде до тями.

Нарешті він прогугнявив:

— Невже ви, капітане, зневірилися в моїх природжених здібностях і спишете мене за борт, користуючись послугами якогось іншого йолопа?

Чого тільки не робить з людиною розпач? У запалі Азимут охарактеризував себе так, як я ніколи в житті не наважився б цього зробити! Та хай йому абищо!.. Адже ж в усіх інструкціях для космонавігаторів сказано: "Не гарячкуй!"

Я нагадав йому це несхибне правило.

— Спокійно, Азимуте, гальмуй! Давай-но ліпше вийдемо на трасу торованої холодною логікою думки. Зваж на той очевидний факт, що за час наших спільних мандрів ти побував у сивій минувшині і мав честь завітати в далеке майбуття. Тож поміркуй, чи відповідає твій інтелектуальний рівень сучасним знанням? Ти або відсталий анахорет, або ж гігант думки, якого зрозуміють лише через століття. Я ж не хочу, аби на мого штурмана дивилися як на малоосвіченого неука чи зарозумілого на гіпотетичних химерах дивака.

Це була правдива, без усіляких казуїстичних підробок проблема. Коли я виклав її, аж сам здивувався власній мудрості. А що вже казати про Азимута! Хлопець тільки розгублено вибалушив на мене очі.

— Що ж мені робити? — непевно промимрив він.

— Вчитися. Іди, мій юний друже, до школи підвищення кваліфікації штурманів. Там ти одержиш сучасні знання...

— Знову за парту? Вік живи — вік учись? А коли ж я піду у відпустку? Я ж, капітане, дня вільного не маю.

— А хто нині вчиться вдень! Тільки вночі!

Азимут вжахнувся.

— Як уночі? А спати коли?

Його непідробний переляк був цілком зрозумілим: Азимут любить поспати. А вже як закимарить, то хоч стартуй над його вухом — не прокинеться!

— Спатимеш, Азимуте, на лекціях, — розтлумачую йому. — Прийдеш в аудиторію — і відразу в м’яке, тепле ліжко…

— Хіба дозволяють спати на лекціях?

— Не лише дозволяють, а й змушують це робити. А хто не хоче спати, тому вводять снотворне, аби заснув відповідно до навчальної програми. Тепер ні слухати, ані розуміти не обов’язково. Від студента з посередніми здібностями вимагають спати. Ото відіспишся досхочу місяць-другий, і, можливо, тебе навчать розуму.

— Невже вві сні? — схвильовано запитав Азимут, ще не вірячи у своє шкільне щастя.

— Коли ж це я брехав?

Так я влаштував Азимута до школи. А оскільки й сам не звиклий до байдикування, тож і собі поклав завдання — набагато складніше…

Розділ 4

КОЛЕСО, ЯКЕ ПОВЕРНУЛО ІСТОРІЮ

З щоденника космічного пірата:

"192 дня

року Першого умовного бортового часу.

Моя Сота армада прекрасно пристосована до глибоких наукових пошуків та всебічного оволодіння найприхованішими у Всесвіті знаннями. Розумна думка завше поривається вперед до безмежних обріїв пізнання.

По суті, вся моя армада — велетенська дослідницька лабораторія, пречудове устаткована хитромудрою апаратурою, озброєна передовою технікою від носових хроноскопів до кормових дюзів.

Слід підкреслити величезної історичної ваги роль природознавчих наук, які передумовили появу наймогутнішої у Всесвіті техніки, взятої нами на озброєння у наполегливих пошуках нових знань.

Разом з тим не можна обминути і зростаючу роль математики як у локальних, так і вільних пізнавальних розвідках. Починаючи з Десятої, коли вірогідність збройного розв’язання наукових проблем набула космічних масштабів, обсяг всіляких підрахунків зріс неймовірно. На озброєння були взяті (в системі Водолія) теорія імовірності, математична статистика, теорія масового обслуговування, машинна нуль-арифметика, а також теорія непарних і парних чисел. І хіба ж не стали вони нашими надійними оперативно-тактичними і стратегічними помічниками, завдяки яким ми одержали обгрунтовані рішення щодо характеру реалізації пізнавальної операції або каральної акції?

Сучасна галактична хімія (зокрема хімія високомолекулярних сполук) дала нам необмежені можливості для вдосконалення бойової

техніки, скерованої на невтомні пошуки стратегічної сировини. Ми навчилися хімічними засобами піддавати стійкій обробці понадвисокими і понаднизькими температурами цілі планетні системи! Свого часу навіть не мріяли про таке!

А який розкішний дарунок чекав Тридцять Першу експедицію у величних просторах мозаїки Великого Воза!

Мій прапредок, головком і достославний рісмарк Кор Сар, відоміший за прізвиськом Тупа Сокира, натрапив там на затишну планетку, що являла собою заповідник, точніше запарник найубивчих мікробів та вірусів. До того ж ці бактереологічні поклади навіть не треба було завойовувати. Річ у тім, що колишні аборигени планетки над усе захоплювалися нечуваними і вкрай небезпечними експериментами з епідемічними захворюваннями, смертоносною вірусологією та бактеріальними засобами розв’язання політичних чвар. Одного прекрасного дня на планеті було знищено все живе. Від аборигенів лишилися тільки кістки. Зате мікроби, бактерії та віруси чудово пристосувалися і розмножилися і нині мешкають у пластикових колбах вітчизняних бактеріологічних бомб. Хай репаються на головах запеклих ворогів нашого прогресу і життєвих інтересів!

Іноді я жахаюся: а що, якби раптом на нашу планету не завітали певні пришелепкуваті чужинці? Чи досягли б ми таких разючих успіхів у бурхливому розвитку всепланетної науки і техніки?

А жахатися є чого…

То були чудернацькі представники якоїсь ненормальної цивілізації, позбавлені здорового глузду і будь-якого сенсу в своїх практичних діях. Вони могли б залюбки винищити все живе на планеті, адже за своїми природними умовами вона була цілком придатна для отих недоумкуватих кретинів.

Справа полегшувалася й тим, що на відміну від сучасного — абсолютного і всепланетного панування Верховного Володаря, тоді неподільно царював роздріблений удільний феодалізм з його незліченними чварами і кривавими сутичками. Єдиним законом всепланетного буття була сила. І якби оті всесвітні волоцюги мали на плечах не баняки, а розумні голови, вони б знищили всю людність планети руками її ж войовничих тубільців. Але що з них взяти?

Я вже не кажу про те, що ці інопланетні заблуди жили з мирі з усіма сусідами. А потім ні сіло ні впало подарували їм добровільно і безкоштовно унікальний свій винахід — колесо. Отож колесо як геніальний винахід явно стратегічного характеру відразу втратило свою секретну цінність і його довелося застосувати у мирному вжитку, а згодом поставити весь світ на колеса.

Так на планеті відбулася перша технічна революція, а разом з технічним поступом збагатилася й культура мислення.

Наші мужні предки збагнули, що справжні скарби містяться не в князівських скринях баронів, не в потаємних схованках лютих розбійників, а на небі, на планетах далеких зірок. Вони з жахом збагнули, які убогі їхні знання. А на небі — міріади світів з незліченними скарбницями дивовижних знань, що лежать напоготові. Бери не лінуйся!

І відтоді покоління за поколінням дивилися на таємниче колесо неба і готувалися до його штурму, примовляючи:

— Ми добре знаємо, що нічого не знаємо…

Наші пращури з власного досвіду знали, що космічні скафандри нагадують повне спорядження закутого в залізо лицаря-панцерника. Саме ця символічна подібність їх і надихала.

І ось небо розітнули двигуни Першої армади. Розпочався важкий, всіяний тернами шлях до зірок, до нових знань.

Знання — то сила!"

Розділ 5

ТАЄМНИЦІ КОСМІЧНИХ РАДІОЗОЙКІВ

На кухні заклично засвистів електрокавник. Пора за стіл.

Капітан Небреха неквапом оточив себе димовою завісою і трохи хрипкуватим голосом сказав:

— Поки Азимут з неабиякою для студента наснагою давав хропака на всіх без винятку лекціях зі штурманського мистецтва (він умудрявся на "відмінно" засинати навіть на практичних заняттях), я теж, щоб не осоромитися перед вірним штурманом, вирішив виконати одне з найскладніших завдань, що свого часу постало перед людством — розшифрувати сигнали, що сягають з безмежних глибин Всесвіту. В цій відповідальній роботі мені ніхто не заважав: Азимут, перевтомлений нічним навчанням, удень відсипався.

Про труднощі, що чекали на мене, не варто й казати. Такі спроби були й до мене, але нікому не поталанило довести справу до переможного кінця.

А спроб було, хоч греблю гати! Уявіть собі: за кожним новим винаходом надсилали сигнал у Всесвіт. Та всі намагання розв’язати проблему як "туди", так і "назад", виявилися марними. Ви, напевно, знаєте про ті даремні шукання, та коротко все-таки нагадаю.

Винайшли, було, прожектор і зраділи: можна спілкуватися за допомогою світла! Наприклад, побудувати велетенську дзеркальну

чашу, розташувати колом по її вінцях надпотужні прожектори, сфокусувати їхнє світло всередині чаші і кинути промінь у простір. Мовляв, спілкуватимемося азбукою Морзе. Але проект було відхилено. По-перше, промінь мав бути скерований в одну певну точку. А звідки відомо, що саме в цій точці живуть розумні створіння? По-друге, аби промінь досяг хоча б планет Тау Кита, не вистачило б потужності усіх тодішніх енергостанцій. І по-третє: хіба ж це метод спілкування? Аби дати знати про себе, слід галасувати на весь Всесвіт, вести широкий, некерований пошук братів по розуму.

Аж тут з’явилося радіо і спохопилися: тепер обміняємося інформацією! А хто збагне земну балаканину? Де гарантія, що наші теревені брати по розуму не сприймуть як прикрі радіоперешкоди і не знищать їх?

Хотіли використати математичні зорові символи. І нарешті — телебачення! Збагнули: "Ось воно!" Втім, цей метод спілкування вимагає тисячоліть. Адже виникло й питання: як обмінюватися ідеями з істотами, котрі відрізняються від нас як зовнішністю, так і логікою мислення?

Що й казати! Було безліч напрочуд цікавих, хоч і безнадійних проектів. І навіть божевільний проект — спілкування за допомогою позаатмосферних вибухів атомних і водневих бомб. Мовляв, термоядерні вибухи такі яскраві і надпотужні, що їх неодмінно всюди помітять. Може, й угледять, та що подумають? Що розумні істоти в Сонячній системі винищують себе надновою зброєю? І тоді, коли брати по розуму впіймають спектр термоядерних вибухів, ніякого розуму не лишиться на Землі, вона змертвіє, немов одвіку задубілий астероїд...

Зрозуміло, особисто для мене спілкування з інопланетними аборигенами в напрямку "туди" ніколи не було проблемою. Моя коробка — завше надійний і безвідмовний засіб. Хіба потрібні ще якісь сигнали, коли все бачиш на власні очі? Та це тільки один бік справи.

Я думав: хіба про всіх ми знаємо? А чи нема таких високорозвинених цивілізацій, про які ми й не чули, і чи не хочуть вони познайомитися з братами по інтелекту? А коли так, то, можливо, вже винайшли якусь пристойну сигналізацію?

Я пригадав усі три сотні інопланетних мов, які вивчив під час своїх космічних мандрів (раптом стануть у нагоді?), і завантажив стіл кодованими записами загадкових сигналів із Всесвіту, які будь-коли ловили чутливі земні локатори. Ретельно вивчаючи багатющий астрономічний фактаж, дійшов певних висновків.

Насамперед сигнали надсилають не планети, а зірки і навіть галактики, їх так і назвали — "радіозірки" і "радіогалактики". Тільки отакі надпотужні "передавачі" можуть охопити Всесвіт радіозойками.

Дивно й фантастично: потужність випромінювання радіосигналів весь час змінюється: то збільшується, то зменшується, хоча причину цього явища ніхто не спроможний пояснити. І ще дивина: рання фаза розвитку будь-якого космічного "радіооб’єкта" навряд чи більша від кількох тисяч років. А для Всесвіту такий строк — одна мить.

Тож чи є це виявом розумного життя, яке навчилося керувати радіовипромінюванням власних сузір’їв і галактик? Гіпотеза вельми спокуслива, та її необхідно грунтовно довести!

Не знаю, чи впорався б я з таким непосильним для однієї людини завданням, якби не порадився з моїм другом капітаном Козирем, чий інтелект підсилений ще й мозком знаменитого робота Малюка.

## Розділ 6

## ХОЛОДИЛЬНИК

З щоденника космічного пірата.

"321 день

року Першого умовного бортового часу:

Наша Сота армада повертається на космодроми метрополії: в історії ще не було такого короткого наукового пошуку. Армада повертається у повному складі — в жорстокій боротьбі за нові знання не загублено навіть поштового човна.

Армада повертається з порожніми трюмами: у сейфи не лягло жодного нового креслення. У стерильних контейнерах марно шукати чужих дивовижних винаходів. Але ми веземо неоціненне знання, до якого додумався я сам. Це знання настільки унікальне, що зведе нанівець подальші творчі пошуки, які найчастіше бувають вельми збитковими.

Наша ювілейна Армада лишиться останньою. Вже не буде ні Сто Першої, ані Сто Другої. Віднині ми не будемо полювати за новими знаннями, вони самі шукатимуть нас. Сліпий пошук відійде в минуле, адже власною думкою я вторував вітчизняній науці несхибний творчий шлях.

Крім того, я, головком Сотої, рісмарк Аль-Бульк, повертаюся, затаврований товариським прізвиськом Холодильник, яке увійде в усі історичні хроніки та шкільні хрестоматії.

А сталося це так.

Коли ми наближалися до планетарної туманності МГЦ-7293, вже на її віддалених околицях помітили досить незвичайний об’єкт. Лише згодом я дотямив: це була нова планета і помітили першими її не ми, а вона нас, коли ми знаходилися на відстані ще кількасот парсеків.

Вікопомного 287 дня, року Першого умовного бортового часу, я заступив на вахту з усвідомленням, що нас чекають. З бентежних поглядів екіпажу я збагнув, що це усвідомлення проникло в мозок усіх. Навіть більше: я знав, де і хто саме кличе нас до себе. У звивинах мозку міцно засіли космічні координати високорозвиненої цивілізації. Перед внутрішнім зором, мов хронікальні кадри, з’являлися хвилюючі картини її народження, кульмінаційні періоди її історичного розвитку, шляхи наукового поступу, незбагненні і дивні досягнення високоорганізованої і дисциплінованої думки.

Ми всі немов перебували у розумовому мороці, під гіпнотичною владою чужої могутньої думки. На всіх нас незримо ринула інформація, яка, не питаючи нашої згоди, господарювала у наших черепних чашках.

Так тривало кілька днів, аж доки я не здогадався заблокувати кораблі Армади щитами захисних силових полів. Відразу ж спала нервова напруга, у голові прояснішало. Нарешті ми опанували власною волею і думками.

— Бойова тривога! Діяти за критичним розкладом! — оголосив я. — Десантна бригада — готуйсь!

Заблоковані силовими полями бойові кораблі непереможної армади звідусіль оточили планету. Відкинулися ракетні очка, з яких, мов жала, висунулися гострі конуси термоядерних боєголовок. Один бортовий залп, і від планети лишиться купа битого каміння. Досить тільки натиснути червону кнопку.

Десантна бригада вантажилася на штурмові катери. її очолив зоряний генерал Каль-Мар. Коли бригада повернеться з полоненими вченими мужами, я натисну кнопку: ми ні з ким не ділимося своїми науковими відкриттями…

— Старт!

Я прикипів очима до відеоекрана.

Ось штурмові катери пришвартувалися до грунту чітким бойовим півколом… До них наближається поважна група привітних, хоч і чудернацьких чотирируких істот з різнокольоровими очима-квітами на ниточках… Аж ось з катерів випручнулися двома вервечками десантники з плазмовими мордерами напоготові… Назустріч делегації тубільців виходить саркастично усміхнений бравий генерал Каль-Мар… Про щось приязно з ними говорить…

І раптом сталося несподіване — планета зникла.

Натомість з відеоекрана блимають сузір’я далекої і невідомої дифузної галактики. А напроти мене, вирячивши очі, стовбичить очманілий вояк Каль-Мар.

— Доповідайте, генерале, — наказав я.

— Про що, достославний головкоме? — пробелькотіло брязкаюче опудало.

— Про те, що сталося, — розтлумачив я.

— Не знаю, головкоме. Я був там, — він вказав пальцем на підлогу, — і ось я тут… Але яким чином, і сам не збагну!

— Розповідайте від початку, генерале.

— Все робилося точно за інструкцією. Я привітав чужопланетних делегатів, хоч і не знав їхньої мови. Аж тут… — і генерал тупо замовк.

— Що "аж тут"? — визвірився я.

— Не знаю, як і казати… Вони зі мною не балакали, але я їх чув!

— І що ж ви чули?

— Що, мовляв, мови і не треба знати, ми й так добре порозуміємось, адже вони оволоділи секретом якоїсь чи то телепихатії, чи то телепатії — такі речі я запам’ятовувати не мастак. А ще вони вигадали якийсь телекінець чи телекінез — хто його знає? — і можуть усе рухати думкою… Але я на такі речі не мастак!

— А що ви ще чули?

— Що, мовляв, мандрувати по Всесвіту не обов’язково і можна обмінюватися думками за допомогою сигналів. Мовляв, шукати братів по розуму не треба, бо оті брати й самі нас знайдуть. Мовляв, аби сигнал! Але який сигнал, хвороба його знає… І тут я подумав…

— Цікаво, про що ж?

— Я подумав: якби ті брати по розуму прилетіли, то додому вже не повернулися б… І ось я тут! — генерал скрушно знизав плечима і безпорадно розвів руками.

Вирок мій був нещадним: за невміння приховувати власні думки (що є злочинним порушенням інструкції) скарати зрадника Каль-Мара на горло. А щоб покарання не здалося легким, посадити голого злочинця в прозорий герметичний контейнер з діркою завбільшки з амебу і викинути його в космічний простір. Нехай поволі замерзає серед холодних зірок!

Протягом трьох діб милувалися ми агонією колишнього генерала. Тоді ж і нагородили мене почесним товариським прізвиськом — Холодильник, яке, безсумнівно, увійде в усі історичні хроніки та шкільні

хрестоматії, як незабутнє ім’я найбільшого благодійника вітчизняної цивілізації..."

## Розділ 7

## СИГНАЛ БІДИ

— Чи варто оповідати, юний друже, з якою казковою гостинністю зустрічає капітан Козир своїх і моїх друзів? Тож уявіть собі, яка радість охопила його, коли уздрів мене на порозі своєї халабуди.

Капітан далекого міжзоряного плавання Небреха з насолодою пригадував той щасливий для обох космічних друзяк момент.

— Ні, цього ви ніколи не зможете уявити! — нараз рішуче відрубав він. — Треба погостювати на планетах Ста дев’яносто трьох Сонць, як ото я, аби гідно оцінити гостинність капітана Козира. Авжеж, це дивовижний виняток навіть серед винятково гостинних цивілізацій! А під час інопланетних контактів подають на стіл, як на сільському весіллі...

Ледь прочинив я двері, як він заревів так, що його домівки трохи не зсунулася з фундамента:

— Гей, Малюче, все з трюмів — на палубу! До нас завітав сам альтер его![19]

А коли після розкішної вечері ми повсідалися в грубезні фотелі перед журнальним столиком, заставленим найвишуканішими коктейлями, капітан Козир заволав:

— Гей, Малюче, люльку і тютюн!

І ми поринули в таку густу тютюнову хмару, що вже й не бачили один одного. Лише фосфоресціювальна моторошна паща одноокого звіробраза, впольованого капітаном на кільцях Сатурна, страхітливим видовиськом бовваніла перед очима.

— Капітане, — повів тактовну розмову всесвітньовідомий господар, — а де ж ваш вірний штурман Азимут з його чудовим апетитом?

— Спить, командоре.

— Молодця! — повеселів Козир. — Значить, сумлінно виконує домашнє завдання. Надзвичайно здібний і старанний студент! Зразковий приклад, Малюче, для тебе!

— Верба магістрі,[20] — погодився я.

— Але яка нагальна потреба вивела вас на траверс моєї халабуди? Я знаю, що ви людина діла і ніколи не згаєте ані хвилини даремно.

— Від вас, командоре, нічого не сховаєш. А привела мене до вас неабияка справа.

— Слухаю уважно, капітане.

— Вам, безумовно, відомо про спроби розшифрувати сигнали із Всесвіту?

— Ще б пак! Можете не сумніватись!

— Так от: я наважився на чергову спробу, але не певен, що буде вона більш успішною…

— Та коли це було, щоб те, за що ви взялися, не завершилося видатною перемогою? І тепер, капітане, інтуїтивно відчуваю: вас чекає новий нечуваний успіх. А з чого починаєте?

Отут я і виклав на журнальний столик паперовий сувій із систематизованими записами всіх всесвітніх зойків.

— Ого! Що я бачу? Тут позивні альфи Лебедя і крутиголовки з радіогалактики альфи Центавра! Загадкові сигнали з галактик ЗС-295 та ЗС-270! Кодовані невідомим шифром послання з подвійних галактик, що мають спільний центр тяжіння! Ви, капітане, зробили більше, ніж якийсь науково-дослідний інститут.

Козир, можливо, дещо й перебільшував. Та оскільки я не мав цілковитої певності у своїх висновках, то не заперечував йому. Зрештою мій учений колега як викладач школи космонавтів був ближче до наукових кіл, аніж я — скромний мандрівник по космічній периферії.

— Не поспішайте, командоре, з оцінкою моєї домашньої праці, — зауважив я. — Порадьте ліпше, з якого послання починати мені дешифрування?

— Зрозуміло, з найкоротшого! Від простішого до складного — закон для кожного правдивого дослідника. І я бачу, що найпростіший текст зашифровано в радіопосланні з симетричної галактики ЗС-270.

Отут і втрутився в нашу наукову дискусію знаменитий робот Малюк з його нелюдським мозком.

— Найкоротший у Всесвіті сигнал — SOS!

— SOS! — ревнув капітан Козир.

— Сигнал біди! — підхопив і я.

— А що, коли й справді мешканці галактики ЗС-270 волають про допомогу? — захвилювався Козир. — Треба якось перевірити.

— Вихід один, — впевнено сказав я, — летіти до галактики ЗС-270 і все з’ясувати на місці. Лише так можна одержати безпомилкову однозначну відповідь.

І я рішуче звівся на протез.

— Куди ви, капітане? — здивувався космічний побратим. — А коктейлі?

— Які коктейлі, коли тубільці із ЗС-270 чекають швидкої допомоги! У таких випадках я не звик втрачати ані єдиної дорогоцінної хвилини. До того ж ще треба якось розбудити Азимута. Бувайте!

Розділ 8

ПЕРЕДСТАРТОВА ЛИХОМАНКА

Не оповідатиму, як тривало чергове міжгалактичне плавання. То мій Азимут надто балакучий на такі недоцільні теми. Пам’ятаєте, скільки він наговорив на магнітофонну стрічку після нашої подорожі довкола галактики на схід Всесвіту? Тільки й того, що виявив власну затятість у суперечках і повну зневагу до науково-мислячої істоти.

Одне скажу: мандрівка була напрочуд спокійною та одноманітною. А відомо, що так звані спокійні дні ніколи не вкарбовуються в пам’яті.

Інша справа, коли з вами нараз трапиться щось непересічне!

Візьмемо буденну ситуацію. Ви побачили мене в трамваї, але не одвернулися, не зробили вигляд, що захоплені передовою статтею в

газеті, а мали мужність привітатися і поступитися власним місцем. Цей благородний вчинок яскраво засвідчить про вашу вихованість і запам’ятається на все життя. І коли мине ваш полудень віку, коли в домашньому затишку розповідатимете онукам про своє героїчне минуле, неодмінно згадаєте:

— Це трапилося ще до того знаменного дня, коли я, скромний і непомітний землянин, поступився місцем у трамваї. Гадаєте, кого ж я ощасливив? Уславленого на всіх космічних трасах навігатора далекого міжзоряного плавання капітана Небреху! А щоб ви знали, дітки, скажу, що галактичний вовк не ходив, а стрибав, мов горобець, бо мав протез. І йому дуже важко було стояти в трамвайній штурханині…

Або, починаючи свою вікопомну історію, знову з приємністю згадаєте:

— Точно пам’ятаю, сталося це майже відразу після того, коли вперше в житті поступився місцем у трамваї. І хто ж сів на нього? Не повірите — сам капітан Небреха! До того ж він вголос похвалив мене за дивовижне благородство і виняткову вихованість…

Космічна ракета — не міський трамвай, продемонструвати в ній ці якості неможливо, бо "стоячих" місць там нема. А один випадок таки запам’ятався, бо добряче попсував мені нерви. І було це напередодні старту.

Повернувся я від Козира до готелю, бачу: замість штурмана лежить на ліжку клапоть паперу:

"Капітане! Я пішов складати державні іспити з усіх дисциплін.

Ваш Азимут".

От халепа! Підготуватися до галактичних мандрів — не валізу зібрати. Помічник украй потрібен. Моторошна думка майнула в голові. А що як Азимут погано засвоїв програму? А що як він не витримає державних іспитів і його залишать на другий рік? Це ж через його обурливі лінощі, можливо, загине цивілізація, бо хто ж мені вивірятиме курс?

Та я не розгубився: швиденько подався до школи підвищення кваліфікації штурманів. Нині соромно про це згадувати, але я ладен був підказувати Азимутові!

На щастя, даремно хвилювався. Азимут так добре засвоїв науку, що спав навіть на екзамені. Більше того, він захопив своїми неабиякими здібностями присутніх і вся екзаменаційна комісія мирно хропла собі.

Ех, якби я прихопив будильник! А так що? Чекати, поки вони прокинуться? Скільки ж мине часу!

І я наважився. Воно, звісно, злочин, але що мав діяти? Злодійкувато озирнувшись, рішуче вписав в Азимутів матрикул "відмінно" з усіх дисциплін. На нижчу оцінку своїх видатних успіхів він би все одно не погодився…

Розділ 9

КОСМІЧНІ В’ЯЗНІ

Повторюю: плавання тривало напрочуд спокійно. Але тим більша несподіванка чекала нас на кінцевій зупинці.

Правда, урочистості, якими нас тут зустріли, мали б відразу насторожити, бо нагадували свята на планеті Кібері, що ледве не закінчилися для нас трагічно.

До коробки поспіхом збіглися незліченні натовпи роботів і автономних побутових автоматів — від багатотомних енциклопедистів до хатніх підлогонатирачів. Вони в захопленні гасали навколо ракети, виголошували алгебраїчні формули. Неоновими літерами спалахували плакати і транспаранти:

"Хай живе непомильна істина 2х2=4!", "Вічне життя синусам і косинусам!", "Найдовша гіпотенуза коротша суми 2 катетів!", "Привіт братам по програмі пізнання!", "Найкраща у Всесвіті гра — шахи!"

Бідолаху Азимута та підозріла радість перелякала не на жарт. Він пам’ятав жахливу пригоду на Кібері, коли тамтешні роботи замірялися розібрати нас на молекулярні запчастини, а тоді знову зібрати і подивитися, що з цього вийде.

— Капітане! — звернувся до мене штурман. — Тікаймо негайно, бо доведеться вицокувати від жаху сигнал SOS нам самим!

На щастя, я не надав його пораді серйозного значення. Якби я пристав до неї, найвидатніші науковці кількох десятків галактик і понині поневірялися б у моторошному і страхітливому полоні. Так у житті буває: робиш нібито похибку, а згодом виходить на краще...

Мені здалося, що панікувати не було ніяких підстав. Пригадую, на Кібері вітали нас самі роботи, а тут вешталися й цілком людиноподібні, красиво одягнені істоти. А коли якийсь пилосос, телефон-автомат або ж самохідний бар заступав їм шлях, вони недбало відштовхували той погано відрегульований, не дуже меткий агрегат.

Щоправда, трохи бентежив абсолютно байдужий вираз облич цих господарів планети, але водночас заспокоювало чудове видовисько — трибуна. Вона — найпереконливіший доказ очевидного факту, що загальнопланетна еволюція суспільної думки рушила близьким до земного шляхом. Отже, вони мають однакову з нами уяву про

урочистості. Роботи ж у таких випадках цілком вдовольняються велетенською рахівницею, на якій невтомно клацають їхні промовці. Для кожного робота головне — аби була справна цифра!

— Заспокойся, Азимуте, — не панікуй! Ліпше склади коротеньку вітальну промову — і на трибуну…

Та я помилився. Мав би рацію, якби наказав штурманові написати невеличкий некролог.

Відкрив вхідний люк, і ми повагом вийшли з ракети, готові до виконання програми першого контакту.

Та як же здивувалися, коли, простягнувши руки для дружніх потисків, відразу відчули на них наручники.

— А що я казав! — войовниче вигукнув Азимут і почав відчайдушне боронитися ногами.

Під його могутніми ударами роботи падали, мов кеглі…

Та ось напасники отямилися і взяли штурмана в залізне кільце, таке щільне, що він не міг навіть ворухнутися. І його з голови до п’ят закували у грубезні кайдани. Та ще до ніг припасували по пудовій гирі на ланцюгу.

— Кретини! — грізно волав він. — Недоумки!

Але йому заткнули рот ганчіркою і нас обох запхали до машини з гратами.

І що найдивніше, оті людиноподібні істоти, брати по розуму, хоч би пальцем кивнули на наш захист! Що це — загадкова таємниця чи прикре непорозуміння?

Помешкання, в яке нас із Азимутом кинули, нічим не нагадувало в’язницю. Це міг бути казково багатий на хитромудрі прилади науково-дослідний інститут або науково-експериментальний полігон для випробування найзухваліших винаходів…

І все ж то була в’язниця з усіма її сумнівними принадами.

Нас заштовхнули до кабінету її директора — старого, як іржавий цвях, робота, запрограмованого в куцих межах стандартного наглядацького режиму. Там, після відповідного оформлення протоколу і акта про конфіскацію всього нашого космічного майна для показу в Музеї космічного варварства, й відбувся попередній допит.

Відповідав, зрозуміло, я, бо Азимуту забули витягти кляп з рота, і штурман раз у раз люто бряжчав кайданами. Проте я зберігав цілковитий спокій, аби не принизити себе перед безмозкою машинерією.

— Ваше прізвище? — запитав робот.

— Небреха.

— Посада?

— Капітан.

— Звідки прибули?

— Здалеку.

— Отож ви розшифрували наш SOS?

— Ви справді надсилаєте сигнал біди? — вразився я, пригадуючи мудру підказку знаменитого робота Малюка.

— Тут, капітане, запитую я. А ви тут відповідаєте. Ми, роботи, мудріші від усіх, таких розумників у Всесвіті нема. Бо наша програма — пізнання… — Він поворушив на столі купу перфострічок і тупо запитав: — І де ж вас розмістити?

— Не знаю…

— Один плюс один дорівнює двом! Я запитую, ви відповідаєте, значить, нас у цій кімнаті двоє.

— Троє, — відповів я.

— А де ж третій? — обурився він.

— Ви!

— Так! У вас, капітане, тонкий і спостережливий розум. Але три мінус один — два. Двох мені й належить посадити. Тільки куди? Попереджаю: тут запитую я, двоє відповідають…

— Ні, один, — виправив я його помилку.

— Як?

— Бо один з двох — безвідповідальний! Чи ви почули від нього хоч одну відповідь? І якщо візьмемо ситуацію: один відповідальний мінус один безвідповідальний, то одержимо чистий нуль!

Я вже святкував у душі перемогу, та передчасно.

— Це аксіома, плюс і мінус взаємно знищуються. Виходить, вас нема, і мені нікого садити за грати, — та після того цілком слушного висновку він раптом позбувся будь-якої логіки. — Але ж ви є у протоколі і акті про конфіскацію майна.

Перший тур арифметичного двобою я програв. Хіба ж знав, що й серед роботів є бюрократи?

А цей полірований бовдур ніби прочитав мої понурі думки:

— Ми, роботи, хитріші від усіх. Отже, слід розв’язати складне завдання: де розмістити двох, якщо немає вільних камер? Здогадуюсь: двох слід посадити до головоногого чотирихоботника з Тукана. Його інтелект настільки високо розвинений, що він здатен спілкуватися відразу з чотирма. Чотири мінус два — бракує ще двох.

— Цікава комбінація!

— Атож! — самовдоволено погодився продукт металобрухту. — Він має чотири ретрансляційних хоботи. Якщо хоч один не завантажений, він не може розмовляти навіть з трьома. Тому-то й мовчить уже кількасот років. З вами ж він також не розмовлятиме, бо бракує ще двох.

Розділ 10

НА ЧОТИРИ Є ЧОТИРИ

Вир нез’ясованих питань закружляв у моїй голові, коли нас вели до камери. Чим ми завинили перед цією цивілізацією? Чому вже кількасот років тримають в одиночці головоногого вченого з Тукана? Про які таємниці хочуть дізнатися від нього роботи? Можливо, тутешні

аборигени не люблять інопланетних заблуд? Але навіщо тоді захаращувати Всесвіт зойками про допомогу?

Камера була пречудова. Гріх скаржитися на дбайливо створені побутові умови: широкий, мов танцювальний майданчик, письмовий стіл, устаткований пультовим магні-відеотелефоном, і журнальний столик з електрокавником. Розлоге ліжко за легенькою ширмою з веселими візерунками, стереоекран телевізора на всю стіну, на підлозі — м’який килим. Окрім того, кілька томів шахових етюдів та енциклопедичне видання з питань всесвітньої галактології. Але з усього було видно, що камера розрахована на одну особу.

Та неприємне враження справив на мене господар помешкання. Він застиг недоладною купою в єдиному кріслі і тужливо позирав великими, як тарілки, сумними очима.

Хоча й здогадуєшся, що отакий високоосвічений інтелектуал тобі анітрохи не зашкодить, але як глянеш на нього, аж мороз поза шкірою. Адже в цьому затишку сидить моторошне видовисько — чотириніг. Велетенська драглиста голова з холодними, гіпнотизуючими очима, страхітливі м’язисті кінцівки з численними горбками присосків, огидна слизька шкіра. Втішало те, що цей головоногий лантух був у стані цілковитої апатії та байдужості.

Я героїчно переборов свої земні рефлекси і бадьоро, приязно привітався:

— День добрий! Як ся маєте, колего?

У відповідь — безрадне кліпання очима.

— Певно, теж свого часу прибули рятувати цих безмозких ляльок? І ми втрапили в таку ж халепу. Слід тепер помізкувати, як врятуватися…

— Аякже, порятуєшся, — в безнадії пробурчав Азимут, якого вже звільнили від осоружного кляпа. — І досі нічого не второпаємо, хоч наслухалися у чотири вуха.

Чого тільки з людиною не робить розпач! Азимут знайшов розв’язання проблеми, але сам того не помітив. Якби не моя пильність, порятунок буквально вислизнув би з рук!

— Колего! — заволав я до вченої голови з чотирма мацаками-ретрансляторами. — Мені відомо ваше горе — нема з ким слівцем обмінятися, бо маєте аж чотири передавачі, що мусять діяти синхронно. Але я і штурман маємо чотири приймачі, що звуться вухами! Причому те, що влітає в одне вухо, в друге не вилітає. І якщо ваша на те ласка...

Головоногий велет думки нараз ожив, заворушився, звівся на свої чотири мацаки і раптом стрибнув мені на груди. Його ретранслятори стиснули мене в сталевих обіймах. Очі його збуджено блищали.

Подивилися б ви у ту мить на Азимута! Від цієї кошмарної чотириногої каруселі волосся у нього стало дибки. І що б він скоїв, якби з нього познімали гирі та кайдани? Думаю, роздер би брата по розуму і колегу по в’язниці.

— Капітане! — кидав він мені корисні поради. — Дайте йому каблуком по ретрансляторах!

Аж тут головоноге чудовисько вхопило в свої могутні обійми і штурмана. Ми були схожі тоді на космічний варіант троянської історії з Лаокооном. А тим часом потвора з Тукана притулила нас один до одного.

— Мої космічні друзі! Дуже перепрошую за цей, може, надто бурхливий вияв емоцій. Але, вибачайте, мене вельми розбурхала геніальна порада капітана про чотири передавачі і чотири приймачі.

Зважте, я героїчно мовчав, як безнадійно зіпсований гучномовець, аж кількасот років!

— Вельмишановний колего! Пробачте, не знаю, як вас величати…

— Магістр філософії Філ-Фак, — відразу ввічливо прогуло в обох вухах (Азимутових теж).

— Отож, велемудрий магістре, тепер набалакаєтеся хоч до третіх півнів. Це запевняю я, капітан Небреха, і мій вірний штурман Азимут.

— Ще раз дякую, мій рятівнику і мудрий пораднику! — мовив Філ-Фак. — Неодмінно скористаюся з вашої дружньої пропозиції. Тим паче що мене слухатимуть істоти з тонким розумом і завбачливо вмонтованими двома приймачами. А я, капітане, щоб ви знали, можу здолати балаканиною аж світловий рік без жодної перерви на перекур.

Оце здібності! Талант, куди не кинь…

## Розділ 11

## НАЙБІЛЬШИЙ БЛАГОДІЙНИК — НАЙБІЛЬШИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ

То з першого знайомства магістр Філ-Фак своїм зворушливим тяжінням до дружніх обіймів міг будь-кого налякати до смерті. Насправді він зразково вихована, всебічно розвинена істота, чия інтелектуальна міць змагалася з винятковим фізичним гартом. Гармонія і якість в одній особі!

Та повернемося до розповіді.

— Любий брате по розуму! — звернувся я, коли дружні обійми Філ-Фака дещо послабшали. — Бачу, ви схильні до односторонньої розмови.

Згода! Але нам треба добряче обмізкувати тему, щоб я не перебивав вашу лекцію численними доповненнями.

— Маєте рацію, капітане. Залюбки вислухав би ваші побажання щодо цього, але боюся, ми лише даремно гаятимемо дорогоцінний час. Адже ви не можете підказати мені тему, про яку самі нічого не знаєте! Отож, з вашого дозволу, пропонуватиму я, — самовпевнено сказав він.

— Прошу, магістре!

— Так ось: масштаби Всесвіту. Ваша думка?

— Я сам їх вимірював. Пригадую кумедний випадок, коли ми з Азимутом…

— Таємниця спалаху наднових зірок! — заволав магістр.

— Одну таку я самотужки запалив. А трапилося це так…

— Антисвіт!

— Вельми повчальна тема! Пам’ятаю, під час мисливських мандрів до сузір’я Дракона зустрівся з антисобою…

— Чорні Сонця! — У голосі Філ-Фака виразно бринів відчай.

— Що саме ви маєте на увазі: так звані "гравітаційні могили" чи конденсатори променевої енергії, які чорніють на небі по той бік світла?

Дві пари його мацаків безпорадно впали. Мені стало шкода цього нещасного ерудита. Мовчати кількасот років і не набалакатися, коли нарешті трапилася нагода! Але чим йому зарадити? Адже магістр, безумовно, мав рацію, коли запевняв, що я не можу запропонувати тему,

про яку сам нічого не відаю. Ех, якби на його місці та були місцеві роботи! От хто міг би дещо розповісти!

Але мене раптом осяяло.

— Магістре! Ви в цій в’язниці вже кількасот років, а ми тут недавно. Отже, відаєте про тутешню цивілізацію все, а ми — нічого!

— Ви — геній, капітане! І хто б міг подумати?!

Я ніколи не був про себе такої високої думки. Та хіба заперечиш особі зі сторонньої галактики? Зрештою, даючи оцінку мені, він вшановував могутній розумовий рівень усього людства.

— Ваш світлий розум яскраво освітлює туманну царину архіпелагу незайманих тем! Ви, капітане, — компас наукової думки!

І ще багато слів виголосив цілком об’єктивний корифей наукової думки з Тукана на повну потужність усіх чотирьох ретрансляторів. Тепер йому просто бракувало трибуни.

— Колего! — нарешті вдалося мені зупинити цей велемовний словопотік. — Я теж неабиякий майстер на компліменти, але не хочу втрачати ані хвилини на пусті балачки, хоч які б вони не були приємні. Не тим час дорогий, що довгий, а тим, що короткий.

— Тож повідаю предивну історію…

То була справді найдивовижніша історія, яку я будь-коли чув. Ви слухаєте її з моїх вуст, у спокійних кабінетних умовах. А я почув у в’язниці, причому від розвитку історичних подій залежали моя і штурманова долі.

Уявляєте, яке враження справила на мене оповідь про навали безжальних армад на далекі планети? Гинули космічні кораблі, палали, мов страхітливі смолоскипи, планети…

— Сотою розбійницькою армадою, — гримів магістр Філ-Фак, — керував негідник з династії закоренілих мерзотників рісмарк Аль-Бульк, відоміший з хронік та хрестоматій як Холодильник. На щастя, завдяки випадковому збігові обставин, цей бандюга не винищив жодної планети. Тільки тим і уславився, що заморозив у прозорій капсулі власного горлоріза — генерала. Річ у тім, що на планеті в системі туманності МГЦ-7293, на яку цей покидьок натрапив, розквітло рідкісне і могутнє телесуспільство. Її аборигени чудово володіли телепатією — трансляцією і прийомом думок на відстані, їхня головна енергетична база — керована, цілеспрямована думка — телекінез або здатність рухати предмети аж до планет силою могутньої думки. І що ж? Коли на їхню казкову планету впав з неба десант жорстоких убивць, вони легко прочитали лиховісні думки чужинців і негайно закинули всю грабіжницьку армаду аж у невідому дифузну галактику.

Та сталося так, що аборигени планети миролюбних гуманоїдів, які спочатку не підозрювали нічого лихого, обмовилися: високорозвинені цивілізації обмінюються знаннями за допомогою сигналів. Ця єдина доладна інформація глибоко засіла в сірому гливчаку мозку Аль-Булька. Але за своєю злодійською природою він не здатний був збагнути ідею здорового, рівноправного товарообміну. Адже вихований був на зловісних постулатах: "Дай! Віддай! Хапай! Грабуй!" А ще: "Ріж! Бий! Знищуй!"

Однак, як це не дивно, саме цей злочинець став найбільшим благодійником не тільки власної планети, а й усіх суміжних сузір’їв, галактик і туманностей. Бо його сота експедиція виявилася і останньою. Вже не борознили міжзоряний простір наїжачені смертоносними боєголовками кораблі, не шугала безжальна смерть у всесвітніх масштабах. Тихо стало на кордонах і підступах до галактики ЗС-270.

На планеті теж раділи. Віднині не треба споряджати надто дорогі армади і шукати навмання, здебільшого марно, високотехнічні цивілізації. А скільки армад гинуло? Одні засмоктував протилежний час, інші агонізували в смертельних обіймах нечутних променевих ураганів, треті безслідно зникали в зустрічних потоках антиматерії. А рісмарк Аль-Бульк гарантував стопроцентний успіх без усіляких космічних мандрів. І його пророцтво збулося. Бойові кораблі іржавіли на стартових вежах без ужитку, космодроми позаростали травою…

Що ж він запропонував? Надсилати у космічний простір сигнал біди!

Хід його думок простий, але надійний. Космічний зойк про допомогу здатна розшифрувати лише науково розвинена цивілізація, що вже опанувала всесвітньою сигнальною системою. Отже, кожна у всеозброєнні власних дивовижних знань кинеться на допомогу братам по розуму. Отут їх слід захопити та заточити у в’язницю, аби випитати науково-технічні секрети і таємниці необережних рятівників! Дешево і сердито!

Успіх підступного заходу був винятковим. Про це свідчить хоча б той незаперечний факт, що для вас, капітане, і вашого штурмана вже не знайшли й вільної камери. Воно й зрозуміло: в місцевій в’язниці поневіряються корифеї думки, генії і академіки з кількох сотень сузір’їв, галактик і туманностей.

— Та нема лиха без добра! — зловтішне докинув магістр. — Найбільший благодійник планети виявився її найбільшим злочинцем. Завдяки широкій навалі найрізноманітних знань місцеве суспільство здичавіло.

— Хіба ж це можливо? — вразився я. — Щоб знання призвели до здичавіння, до тваринного животіння? Адже вік живи — вік учись!

— Правильно сказано, капітане, — магістр хитро підморгнув. — Усе залежить від того, як розумні істоти оволодівають знаннями і як їх використовують. Коли ти в тяжкій праці розкриваєш таємниці природи, лише тоді відчуєш високу ціну дорогоцінних зерняток знань, з яких виростає велич і міць гуманоїдної цивілізації. Якщо ж для тебе знання все одно, що знайдений карбованець, а тими карбованцями всіяний всенький твій шлях, то тобі вже ліньки за ними навіть нахилятися.

Так сталося і тут. Тубільці переклали свої турботи і клопоти на роботів: хай, мовляв, це залізяччя оволодіває новими знаннями. Запрограмували роботів на одвічну дяку собі і на одвічну жадобу нових знань, які їм можуть дати тільки інопланетні чужинці, та й почали розкошувати. Минали століття, і вони поступово забули таблицю множення, абетку. Одне слово, без праці, без прагнень, без мети докотилися до жалюгідного задоволення суто гастрономічних потреб. Візьмемо хоча б рісмарка Аль-Булька. Свого часу то була вельми освічена істота. А нині? Нікчема і недоумок! Послухали б ви його! Варнякає, як немовля...

— Атож, капітане, — завершив цікаву розповідь магістр Філ-Фак. — Місцеву цивілізацію слід рятувати, поки її представники остаточно не здичавіли і не повилазили на дерева. Тільки як? Адже вони самі подбали про власну спокійну еволюцію до мавп, коли програмували обслугу — роботів. Втім, якби знайшлася світла голова, що зруйнувала б це розбійницьке гніздилище і твердо поставила аборигенів на звитяжний шлях гуманоїдного поступу, то слава про такого легендарного героя розлетілася б по всіх кутках Всесвіту. Бо ще не було випадку, щоб роботи звільнили когось з ув’язнення. Ти їм хоч енциклопедію галактичних знань виклади, а вони все підозрюють: приховав-таки цікавинку. Згодьтеся, величезної наукової ваги то подвиг — врятувати із жахливого інтелектуального полону найбільших і каймудріших вчених Метагалактики!

## Розділ 12

ПІД ВЕСЕЛИМ РОДЖЕРОМ

Що не кажіть, а така оповідка змусить будь-кого замислитися. Це ж неймовірно, але факт: від надмірного обсягу знань місцеві розумні істоти подичавіли!

— Атож, магістре! — підтримав я колегу. — Не можна прожити чужим достатком, хоч би це були навіть знання. Чужим розумом свого не набудеш. Правильно в народі кажуть: знання робить життя красним. Але ти спочатку гірко зароби, а тоді вже солодко їж. Та знову ж таки: якщо хліб росте на деревах, хто ж землю оратиме? Отож і вийшло, що, грабуючи знання, ними не оволодівали, а просто використовували. А користі з цього — звісно ж, нуль.

Добре відомо: будь-яка грабіжницька цивілізація, якою б могутньою вона не була, приречена на неминучу загибель.

На доказ я розповім вам один з епізодів славної історії.

Тож, слухайте!

Десь в середині XVII століття по всіх столицях світу набув печальної слави маленький скелястий острівець в Атлантичному океані — Тортуга. А трапилося це тому, що тут замешкали флібустьєри, буканери, пірати, корсари і капери. З року в рік, з навігації в навігацію, професійно одноокі, однорукі та одноногі господарі острівця поступово перетворювали його в суцільну фортецю, яка мала лише одну затоку, придатну для стоянки кораблів. Та вхід до неї вартувала прямовисна скеля, в якій пірати видовбали очка для гармат і охрестили її голуб’ятником, або ж, по-іспанськи, Ель-Паломар. Піратський острівець став міцним горішком для здобуття, але напрочуд легким і зручним для захисту.

Щасливі успіхи та багата здобич були надійними супутниками морських волоцюг. Маленькі, але швидкі піратські посудини обліплювали з усіх бортів іспанські велетні-галіони та англійські фрегати, брали їх на абордаж і чіпляли на щоглу чорний клапоть з білим черепом і кістками навхрест — Веселого Роджера з його моторошною мертвою посмішкою.

Щоразу все більші піратські армади вирушали з Тортуги на розбій і кривду. Залоги морських розбійників грабували та палили міста і поселення трьох континентів — Америки, Європи, Африки. По всій Атлантиці гойдалися на хвилях потрощені щогли та дошки — залишки потоплених посудин. Невідомі течії несли в незвідану далечінь порожні пляшки з надійно закоркованим сигналом біди. Маленька Тортуга тероризувала цілий світ!

Історія Атлантики писалася тоді кривавими літерами, її зловісними літописцями були піратські верховоди Джім де Бойз (відомий за прізвиськом Дерев’яна Нога), Шевальє Монтбарс, Льюїс Скотт, Джон Дейвіс, Мансвельт та Генрі Морган, відомий за прізвиськом Підлий, що започаткував династію багатіїв-шкуродерів. Вони визнавали лише один вид товарообміну — кулі і ядра на срібло та золото.

Піратська держава набирала силу. Тісною робилася маленька Тортуга. Ось уже Генрі Морган разом з Мансвельтом заміряються перебазувати республіку беззаконня на острів Олд Провіденс. Морські розбійники запанували на острові Ямайці, столиця якого Порт-Ройлл стала відомою як "Вавілон піратів".

Тут мешкали люди без роду і племені, але з шаблюками, пістолями і кинджалами за широкими поясами. Тут збували пограбоване. Нікого не цікавило, хто є хто і звідки у нього скарби. Є гроші — вкладай їх у діло. Нема ані шеляга — ставай під чорний прапор з портретом веселуна Роджера. В шинках і тавернах строкаті типи з чорними стрічками замість ока ковтали ром із золотих келихів і розраховувалися золотими дукатами нарівні з пістолетними пострілами і шабельними ударами.

Та як не розкошував піратський Вавілон, грізний час неминучої кари наближався.

Настав день 7 червня 1682 року.

Зранку ніщо не віщувало лиха. Як і завше, сонною імлою зависла над містом південна спека. У затінку пальм бряжчать келихи з ромом, лунають хвацькі куплети про скриню мертвяка. На рейді Порт-Ройяла порипують шпангоутами кілька десятків наїжачених гарматами бойових кораблів із згорнутими вітрилами.

Нараз доти гаряче, аж сиве небо заступають темні, важкі хмари. Над містом з громом і блискавками вибухає тропічна буря з шаленим вітром і зливою. Раптом страшний підземний струс гойднув острів. Все, що стояло, попадало. Все, що лежало, підстрибнуло. Мить — і будинки перетворилися в недоладні купи цегли і потрощеного дерева, з-під яких лунали страшні крики людей. Земля під ногами хиталася, небо потворно смикалося у конвульсійних гримасах блискавок, шалена злива кипіла на вогні і не могла здолати пожеж, що жерли жалюгідні залишки міста.

— Рятуйся, хто може! — лунало з краю в край.

Та як було врятуватися, коли єдиний порятунок — кораблі — сунули на місто? Велетенські хвилі з білими гребенями розбивали берег, усе далі сягаючи на суходіл. Ось вони розтрощили перші портові будівлі і ринули в місто, несучи на білопінних гребенях бойові кораблі з гарматами і вусами якірних ланцюгів. Вулиці перетворилися на протоки, де грізні некеровані фрегати йшли на останній відчайдушний абордаж іще вцілілих будівель, трощачи й нищачи все на шляху.

За кілька годин на місті колишнього Порт-Ройяла вільно гуляли океанські хвилі, на яких де-не-де гойдалися поламані корабельні щогли із задубілими на них піратами.

— Здавалося, саме небо, море і земля повстали проти злочинців, їхню столицю Порт-Ройял поглинув океан, а фортецю Тортугу зруйнував землетрус. Така кара, а може, ще страшніша, не мине й тутешніх лиходіїв!

— Капітане, на що ви розраховуєте? — зауважив Філ-Фак. — На стихійне лихо? На втручання сил природи? На планетотрус? Але ж одне діло — маленький острівець, а інша справа — космічна колиска високотехнічної, хоч і здичавілої цивілізації!

Аж тут у розпал дискусії подав свій голос Азимут:

— Капітане, а ви порятуйте всіх самі! Доведіть магістрові, що ви сам-один впораєтеся ліпше, ніж будь-яке стихійне лихо! Хіба комусь вчити вас, як рятувати цивілізацію? А рятуючи всіх, ви порятуйте і нас!

Ви чули? Отак осоромити мене перед чотириногим інтелектом з Тукана! Мовляв, якби не власна халепа, я б і пальцем не поворухнув для порятунку інших. Ніби я ганебно женуся за всесвітньою славою, яку рознесуть по всіх сузір’ях, галактиках і туманностях звільнені з ув’язнення мислячі академіки і корифеї!

Але справа ускладнювалася тим, що у мене в мозку й справді вже бринів певний, хоч поки що і невиразний план порятунку. Та хіба ж я міг поділитися ним після Азимутової балаканини? Адже це дійсно нагадувало б безсоромні хвальки.

А план, признаюся, полягав у тому, що старий капітан Небреха в ім’я щасливого майбуття місцевої цивілізації, в ім’я порятунку численних братів по розуму (в тому числі й Азимута) мусив уперше в житті стати на огидний шлях зради і підступу…

Розділ 13

ЧОРНА ЗРАДА

Зранку мені як капітанові зробили честь: першого повели на допит. Цього разу мене чекала компанія куди інтелігентніша, аніж начальник тюрми, який плутається навіть у двох перших арифметичних діях. За круглим столом сидів надпотужний інтелект, надзвичайно розгалужений радіокомбайн з кількома хвильовими пасками, програвачем, телефоном, магнітофоном і екраном кольорового телевізора зі стереозвуком. Присутній був також громіздкий інтелектуал, що вельми скидався на освічену шафу з бібліографічною картотекою. Поряд була ще якась машинерія, що весь час, мов макарони, жувала довгі і вузенькі паперові стрічки. Додайте до них ще секретаря-стенографістку у вигляді елегантної і симпатичної друкарської машинки, надзвичайно рухливого тлумача-мікрофона, мене, вражаючого присутніх своєю оригінальною, неповторною будовою, і ви матимете певну уяву про компанію, що тут зібралася.

— О, інопланетне вмістилище невідомих знань! — солодко заспівав мікрофон-тлумач. — Поділися з нами своїми шановними знаннями. А перед цією казково приємною процедурою дозволь познайомити тебе з присутніми тут високосортними знавцями.

— З задоволенням потисну маніпулятори!

— Перед тобою достойний стерилізатор знань ПМ, котрий випере і профільтрує твої повідомлення, аби вони навіки лишилися в нетлінній чистоті. Поряд з ним лектор-пропагандист новітніх знань достойний РК, котрий транслюватиме їх по всій планеті. Систематик БШ занесе твої повідомлення в картотеку, щоб вони не загубилися в архівах. А достойний ЕРМ перекладе їх на код нульової інформації, зрозумілої для високорозвиненої електронно-обчислювальної апаратури. Отож почнемо, капітане!

— Достойні знавці, про широкі можливості яких яскраво промовляють ваші габарити! — урочисто мовив я. — Передусім дозвольте подякувати за нечувану гостинність, з якою я вперше в житті познайомився на цій унікальній планеті першосортних запчастин і високоякісного мастила!

Роботи схвально переморгувалися різноколірними сигналізаторами.

— Що, власне, я знаю? — повів далі. — Мені не відомо нічого такого, чого б уже не знали ви. Воно й зрозуміло, адже в порівнянні з вами я дуже нескладна і примітивна споруда. Навіть більше — некомплектна, бо мені бракує однієї ноги і це заважає успішно крокувати по світлому шляху знань.

— Оце логіка! — загули роботи. — Залізна!

— О, мудрі мисливці за знаннями! Подивіться на мене! Хіба є у мене пральний пристрій, аби очистити знання від темних плям і бруду!

— Нема! — засвідчили вони.

— Хіба я маю теле— і радіоустаткування, щоб пропагувати прописні істини на всю планету?

— Не маєш! — загули вони.

— А картотеку?

— Дзуськи!

— А хіба можу я спілкуватися за допомогою коду нульової інформації? Отож, як ви самі переконалися, за своїми інформаційно-пізнавальними можливостями я поступаюся усім вам як оптом, так і

вроздріб. Я не здатний виконувати навіть нескладні обов’язки вашої симпатичної друкарки! Де той в мене розум? Що я можу вам повідомити? Хіба ви самі не знаєте, що на небі понавішано зірок?

— Знаємо! — в один голос ревнули вони.

— Що навколо зірок обертаються планети?

— Знаємо!

— Що 2+2 дорівнює 2х2 або ж 22?

— Ще б пак!

Отут я й наполіг:

— Достойні скарбники знань! Хоч я темний неук, та вкажу вам джерело земних знань. Це — мій вірний штурман Азимут!

— Ваш колега?

— Він! Азимут закінчив школу космонавтів, а напередодні цих мандрів — школу підвищення кваліфікації штурманів. Це вельми освічена істота. За свої знання мав самі п’ятірки! Скажу по секрету: це він вирахував курс до вашої планети!

— Ура! — у захваті загули роботи. — А чи розмовлятиме він з нами так само щиро, як ти?

— Невідомо, — чесно признався я. — То впертий і затятий тип.

— Але ж ми можемо його примусити, — захвилювалися металеві інквізитори, — аби знати як?

— Оце я таки знаю, — скромно повідомив я.

— Нарешті, хоч щось!

— Щоб примусити впертого Азимута викласти всі секрети і таємниці, з ним слід день і ніч вести наукові бесіди і при цьому не давати йому спати. А щоб він, бува, не заснув, час від часу дратувати його оголеним електродротом з безпечною для вразливої білкової істоти напругою. Оце і все!

— Хай живе капітан Небреха! — у неабиякому захваті закричали роботи і оголосили перерву.

Тільки-но я повернувся в камеру, штурман до мене:

— Ну як?

— А ніяк. Мовчав мов риба — і край. Не виклав жодної таємниці. Сподіваюся, Азимуте, ти не осоромиш свого капітана чорною зрадою?

— Мій юний друже! — загув магістр. — Капітан Небреха дав тобі приклад, гідний наслідування. Але не забувай і про мене! Якщо Небреха промовчав лише раз, то я мужньо мовчу вже кількасот років. У цій благородній галузі я — абсолютний рекордсмен і чемпіон серед всіх ув’язнених. Недарма моє прізвище, як і знання, розшифровується коротко і ясно — Філософський Факультет!

— Дякую, магістре, за цінну і своєчасну моральну підтримку, — розчулено мовив Азимут. — А вам, капітане, скажу: мовчатиму, як безнадійний другорічник на екзамені!

Цієї зворушливої миті до камери з брязкотом вдерлися кілька наглядачів (видно, пам’ятали лиху вдачу штурмана) і заволали до Азимута:

— Гей, ти! На вихід!

Певно, перерва скінчилася…

Магістр невдоволено поліз у фотель, а я ліг і замислився. Роботи зроблять усе точнісінько так, як я їм підказав. Вони вестимуть з Азимутом наукові бесіди і не даватимуть йому спати.

Цікаво, чи витримає він ці пекельні інтелектуальні тортури?

Розділ 14

У НАУКИ ДОВГІ РУКИ

Азимут як пішов, так і зник. День минув, другий, третій, а мого вірного штурмана нема та й нема. Мабуть, експеримент проходив успішно, бо мені пом’якшили тюремний режим — дозволили у супроводі двох сторожів виходити на прогулянку навколо в’язниці. Одного разу під час прогулянки сталася випадкова, але незабутня зустріч.

Ідемо ми, коли бачимо — на дитячому майданчику здоровенний чолов’яга у пісочок грається.

Мої сторожі благоговійно залопотіли:

— Сам рісмарк Аль-Бульк!

— Найбільший благодійник планети!

— Холодильник!

Я підійшов ближче, бо ж і мені цікаво.

Дивлюся, а цей м’язистий велет сумлінно накладає совочком пісочок у формочки, потім перекидає їх, лишаючи неїстівні котлетки, біляші та кексики. А сам захоплено белькоче:

— Еники-беники їли вареники…

Я й кажу:

— А що таке вареники, ти хіба знаєш?

Він позирнув на мене бездумними очима вгодованого малюка віком до одного року. Певно, мав про них таку ж уяву, як і про еники-беники.

Втім, з висновком я помилився. Нараз достославний рісмарк Холодильник кумедно зморщив лоба, радісно пустив бульбашки і поважно відповів:

— Гам-гам!

Харч, значить. Молодця! Не деградував ще до повного і незворотного здичавіння.

Невдовзі я лагідно розмовляв з благодійником, як з малою дитиною, ані на звук не віддаляючись від елементарного і загальновідомого словника. А коли набридло, кажу йому:

— Туп-туп!

— Туп-туп? — здивувався він.

— Щоб — баю-бай!

— Не хоцю баю-бай! — заскиглив той, аж сльози навернулися.

— Добре, тоді туп-туп, щоб вдома буль-буль, — мудро порадив я.

— Ага! Буль-буль! — збагнув він, схопив скакалку і весело застрибав додому.

— Та не забудь після буль-буль робити гам-гам! — докинув я навздогін.

Та повернуся до розповіді.

Четвертого дня мене вдруге викликали на допит. Крім знайомої компанії, я побачив Азимута, котрий спав у кутку, згорнувшись у клубочок.

— Капітане! — заволали роботи. — Ми дізналися, капітане!

— З чим і вітаю вас, — кажу.

— Це неймовірно!

— Азимут відкрив таємницю!

— Яку? — запитав я.

— Ага! Ви й самі не здогадуєтеся! А все чому! Бо не вчилися, бо в порівнянні з ним ви неук!

Як бачите, вони пройнялися такою величезною повагою до людських знань, що навіть до мене почали звертатися на "ви".

— То й що з того, що не вчився? — вдавав я, що нічогісінько не розумію.

— А те: ви не знаєте, що знання приходять уві сні! — хором повідомили вони. — А ми ж, бідолахи, оволодівали знаннями без сну і спочинку! Вирішено: запроваджуємо всепланетну, всероботну тиху добу. Про це вже оголошено і одностайно схвалено.

— Тож у чім річ?

— А в тім, що спати — це значить вимикатися. Повідключати один одного — це не проблема. Але хто вимкне останнього?

— Я, коли не заперечуєте.

— Капітане! — загорлали вони. — Ви — найбільший після Холодильника благодійник планети!

Чи варто розповідати про всепланетну кампанію по відключенню всіх програмних пристроїв та приладів? Невдовзі на планеті стало тихо. То була стихія, яка нищила могутню цивілізацію лиховісної і підступної Тортуги Всесвіту. І мені випала благородна місія висмикнути останній штепсель з розетки. А встромити її назад уже було нікому…

* * *

Капітан Небреха схвильовано потягся по гаман та люльку, а потім вів далі:

— Про цей хитромудрий та благородний вчинок дізналися в’язні. Магістр Філ-Фак горлав про мене з усіх ретрансляторів. Мене гаряче вітали і запевняли, що слава поширіться від Лебедя до Плеяд, від Малого до Великого Воза, від Гончих Псів до обох Магелланових Хмар…

— А що ж сталося з тими здичавілими піратами? — запитав я. — Адже, вимкнувши всю їхню роботну обслугу, ви прирекли їх на неминучу загибель!

— Нічого з ними не сталося. Вони правильно зробили, коли почали приваблювати мислячих істот сигналом SOS. Якби не сигнал біди, вони б вкінець здичавіли. А тут прибув я і залучив їх до свідомої праці, котра робить з мавпи людину.

— Але як?

— Коли всі порозліталися, темної холодної ночі я навчив Аль-Булька висікати з кремнію вогонь і розкладати багаття. А ще я навчив його самотужки майструвати нескладне печерне начиння — кам’яні миски, ножі і сокири… Далі справу довершить еволюція. У науки довгі руки! Колись нащадки Аль-Булька дякуватимуть мені!..